

LANCEA REGIS

A Közösségi Régészeti Egyesület Közleményei

2022/1
3. évfolyam

Viseletrekonstrukciós lehetőségek a kenézlői honfoglaló temető leletei alapján

Kenéz Árpád (Állattenyésztési Teljesítményvizsgáló Kft.)*

A 2000-es évek elejétől a korábbi, hagyományörzők által elindított történelmi életmód rekonstrukció és történelmi újrarájátszás fénykorát éli. Egyre több elérhető irodalom látott napvilágot, a régész szakma nyitni kezdett a kísérleti régész beállítottságú hagyományörzők munkássága felé. Több fiatal régészhallgató is hagyományörző lett, önkéntelenül is összekötte a tudományt és a hobbit, melyeknek meglátásom szerint mindig is együtt kellett volna léteznie. Persze volt példa már korábban is arra, hogy nem régész végzettségű szakemberek lendítettek előre régészeti vonatkozású kutatásokat. Ilyenek Fábrián Gyula (FÁBIÁN 1980–81) működésképes újrekonstrukciói, Szöllősy Gábor (SZÖLLŐSY 2004) íjleírásai, tesztjei és mérési eredményei, vagy Magyar Attila és csapatának (MAGYAR 2008) történelmi életmód- és viseletrekonstrukciós tevékenysége, majd később a Nemzeti Íjászszövetség és az abból alakult Magyar Történelmi Íjász Társaság honfoglalás kori íjászfelszerelés rekonstrukcióiban és használatában való ismeretszerzéséből készült tanulmányok és kiállítások (<http://magyartorteneelmiijaszs.com/>).

1. Bevezetés

Jómagam az archaeobotanikai munkásságom, muzeológus állásom és az akkori Nemzeti Íjászszövetség kapcsán kerültem még közelebb a régészeti megközelítésű hagyományörzéshez 2010-től. Mint sokan, én is az íjászzal kezdtem, így először a honfoglalás kori íjászfelszerelés (főként tegez és nyilak) rekonstrukciója foglalkoztatott. Később, miután csatlakoztam a Foedus Orientalis Kulturális Egyesülethez (Keleti Szövetség, <https://keletiszovetseg.hu>) a hiteles honfoglaló viselet felé fordult a figyelmem. Éveken keresztül tartottunk a Nemzeti Íjászszövetséggel Tisza-átlövő íjászversenyt Kenézlő és Gávavencsellő között. Ekkor kezdtem olvasni a vezetéknevemhez is erősen kötődő Kenézlő település honfoglalás kori emlékeit tárgyaló irodalmakat.

Jelen cikk azt kívánja bemutatni, hogy milyen módon és nehézségek/kompromisszumok árán rekonstruálható egy honfoglalás kori férfi viselete a Kenézlőn feltárt sírok leleteinek segítségével. Írásom csak a hétköznapi viseletre korlátozódik.

Viseletek rekonstrukciója

E tevékenység során az adott kor adott viseletének lehető legpontosabb verzióját készítjük el, az azt majdan viselő személy méreteire optimalizálva. Kiemelt fontosságú az anyaghűség és a szabásminták, formák lehető legpontosabb követése. Az elkészítésük során többnyire modern eszközöket használunk, de egyes esetekben a régi szerszámok, tárgyak rekonstrukcióival kerülnek kialakításra a viseleti elemek. Pl.: ötvösszerszám leletek rekonstrukcióival készül el egy tarsolylemez rekonstrukció vagy egy korabeli lelet alapján készült görbékéssel történik meg egy csonttárgy karclozása.

*kenezarpad@gmail.com

2. Irodalmi áttekintés

Kenézlő jelenleg Borsod-Abaúj-Zemplén megyében található, Tokajtól kb. 20 km-re (közúton és komppal). Az egykoron Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei település a felső-Tisza-vidéki honfoglalás kori központokhoz tartozhatott (mint pl. Karos). Az első honfoglalás kori leletgyűjtést Jósa Andrásnak szolgáltatták be a helyi lakosok. A temető feltárását tehát Jósa András kezdte meg 1914-ben. Ásatási és dokumentációs technikájával sok tekintetben meghaladta korát, mivel volt olyan sír, amit in situ állapotában babára bontott és szekérrel a nyíregyházi múzeumba szállíttatott volna, de a balsai révnél a homokos talaj összerázkódott a szekéren, elvesztve így minden kontextust. Sajnos Jósa a sírrajzok csontvázait anatómiai csontvázakkal helyettesítette egyedi rajzok helyett. Mindent egybevéve azonban elmondható, hogy 1914-ben, az *Archaeologiai Értesítőben* megírt cikkében a részletekbe menően tárgyalta az I. temető 25 sírját és azok leleteit, amelyekről fényképes dokumentációt nem, de méretarányal ellátott rajzokat közölt (JÓSA 1914). Külön fejezetet szentelt a lelőhelyről előkerült dirhemeknek és denároknak. A vékony csontlemezeket, amelyekről manapság már egyértelműen tudjuk, hogy a jellegzetes honfoglaló íj szarv- és markolatlemezei voltak, Jósa még nemezpáncél megerősítésének hitte.

Zichy István a honfoglalás kori tegezkekről szóló művében megemlíti és rajzzal is szemlélteti a kenézlői I. temető egyik jellegzetes leletgyűjtését, a 11. sírből előkerült S-alakú szájrlemezekkel erősített, 24 bronzszeggel kiverter fenekű nyíltegezt (ZICHY 1917).

Jósa után a következő alapmű a kenézlői honfoglalás kori leletanyaggal kapcsolatban Fettich Nándor nevéhez köthető, aki szintén az *Archaeologiai Értesítőben* publikált egy átfogó cikket (FETTICH 1931). Ennek III. fejezetében egy újabb kenézlői temető 26 sírját ismerteti részletesen. Már a bevezetésben is megemlíti, hogy elképzelhető, hogy ezek ugyanazon temető részei, mint amit Jósa 1914-ben ismertetett (Jósa több elpusztult és bolygatott sírról is említést tesz). Magyarán jó eséllyel egy akár 80 síros lelőhelyről beszélhetünk Kenézlő esetében. Fontos megemlíteni a Fettich-féle ásatás

előzményeit. 1919-ben Szalay Géza földbirtokos emberei szántás közben találtak őskori tárgyakat a korábbi Jósa-féle ásatás közelében. Néhány évvel később Szalay, aki nagy műgyűjtő, múzeumbarát és filantróp volt, felkérte Fettich Nándort, hogy végezze el a terület szakszerű feltárását, amelyet meg is kezdtek 1927-ben. Az ásatáson készült fotókat Szalay felesége, Hertelendy Nandine készítette. Ezen együttműködés a közösségi régészet egyik korai példája. Az ásatáson Fettich mellett Bartucz Lajos is jelen volt, aki az antropológiai anyagot szintén 1931-ben közölte (BARTUCZ 1931, HORVÁTH 2020).

László Gyula, aki úttörő volt a honfoglalás kori harci felszerelés és viselet rekonstrukciójában, szintén foglalkozott kenézlői leletanyaggal (LÁSZLÓ 1955), a kenézlői II. temető 39. sírjából előkerült palmettahálóval díszített agancslemezeket vette górcső alá. Ezek feltételezhetően leajzott íj tárolására szolgáló íjtegez száját erősíthették. László a rajtuk lévő erősen megkopott mintázatot rekonstruálta/kiszerveztette.

1959-ben Dienes István egynapos terepbemutatót tartott a lelőhelyen, és sikerült azonosítania Jósa András feltárásnak pontos helyét. 1990-ben hitelesítő ásatásokat végzett a területen Kovács László és Révész László. Megállapították, hogy a Jósa és Fettich által feltárt sírok két különböző temetőhöz köthetők. Mesterházy Károly szintén tegezkeket taglaló művében említi meg az I/11. kenézlői tegezt, utalva az avar tegezkekre való hasonlatosságára (MESTERHÁZY 1994). A Fodor István által szerkesztett MNM kiállítási katalógus a két temető leletanyagának jellegzetesebb darabjait mutatta be a lelőhely rövid történetének ismertetése mellett (FODOR 1996). A következő munka, amiben a kenézlői leletekről információkat kapunk, Bíró Ádám doktori disszertációja (BÍRÓ 2013). Az anyag elsősorban a honfoglalás korának harcászati eszközeivel foglalkozik, különös tekintettel az íjakra. Mivel Kenézlőn több sírban találtak íjsontokat, így ezek közül is találhatunk fényképes dokumentációt az említett műben. Horváth Ciprián 2020-ban a Kenézlő-fazekaszugi temetők átfogó ismertetését közölte (HORVÁTH 2020).

Sírok száma:	50+ db
Tarsolylemezek száma:	3 db
Szablya:	5 db
Veretes öves sírok:	15 db
Fokos:	2 db
Kék köves, ezüst, hólyagos gyűrű:	2 db
Ezüst ruhaszorítók:	2 sír
További leletek: ezüst veretes női lábbelik, bronz karkötők, gömbsorcsüngős fülbevalók, dirhemek, denárok, selyemlelet.	

1. táblázat. A kenézlői honfoglalás kori temetők "elkelőkhöz" tartozó leleteinek összesítő táblázata

A szakma egyetért abban, hogy Kenézlőn a két temetőt egyszerre használták és mindkettőben a felső-tiszai katonai kíséret és családtagjaik temetkeztek. Az 1. táblázat összesítése a kenézlői temetőkben nyugvó emberek előkelő rangját szemlélteti.

3. Anyag és módszer

Egy történelmi korszak adott viseletének rekonstrukciója során több különböző forrást használhatunk. Így rendelkezésünkre állnak a korabeli írott és képi anyagok (krónikák, kódexek, festmények, ötvösmunkák, csontfaragások stb. ábrázolásai), régészeti anyagok (régészeti dokumentáció, leletek) és a párhuzamok (régészeti anyagok, ábrázolások stb.).

A magyarországi talajviszonyok miatt a viseletet alkotó szerves anyagok (bőr, selyem, vászon) nagy része elbomlik, vagy csak olyan kis mértékben marad meg, hogy azokból komplett szabásmintát, és ezáltal használható viseletet nem lehet készíteni. Az ilyen esetek pótlására a régész szakma által is hitelesként elfogadott kaukázusi Moscevaja Balka lelőhelyen feltárt sírkamrás alán (?) temetkezésből ismert viseleti elemeket használtam fel (IERUSELIMSKAYA 1996). Innen elsősorban a kaftánok, nadrágok, harisnyák, süvegek és csizmák szabásmintája volt mérvadó. Ez utóbbi kettő esetében az utemilszki ezüsttál emberábrázolását is figyelembe vettem, hiszen ez a 10. századi tárgy a szakemberek szerint vélhetően magyar lovas solymászt ábrázol (LANGÓ 2006).

Kutatási engedélyt kértem a Jósa András Múzeum és a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményéhez is, hiszen az I. temető anyaga Nyíregyházán, míg a II. temetőé Budapesten található. A szebb darabok mindkét esetben az

állandó kiállítások részét képezik, ezért természetesen nem hozzáférhetők. A tárgyak rekonstrukciójához a kiszemelt leleteket részletesen körbefotóztam milliméterpapíron, a méreteket, ahol lehetett, feljegyeztem és összevettem az irodalmi áttekintésben is feltüntetett forrásokkal. Az egyik múzeumi látogatásomkor elkísért Pallagi Csaba íjkészítő és Strohmayr Ádám ötvös-cizellőr, akik így saját kézből is vizsgálhatták a későbbiekben elkészítendő rekonstrukció eredetijét.

Történelmi újraajátszás

Olyan tevékenység, amely során egy adott történelmi korszakot különböző szereplőkkel, a leg-hitelesebb viseletben és módon kívánunk bemutatni. Célja az ismeretterjesztés, az oktatás, a rekreáció (hobbi). A történelmi életmódrekonstrukció pedig valamely, az adott korra jellemző tevékenység(ek) lehető legpontosabb megélése, bemutatása, mégpedig leggyakrabban a korra jellemző eszközök rekonstrukcióinak felhasználásával. Pl.: ételek készítése, kovácsolás, ne-mezkészítés, halászat, pákászat, vadászat, kézimunkák stb. E tevékenységet hazánkban Magyar Attila és csapata kezdte el.

A tárgyak készítése során a lehetőségekhez képest igyekeztem korhű és lelethű, természetes anyagokat és korabeli technikákat alkalmazni (kézi varrás, kovácsolás, bronzöntés stb.). A tárgyakat a kézműves szakemberek közreműködésével 1:1 méretarányú papírból vagy más anyagból készült modellel imitáltuk a készítés első fázisaként. Az anyagokat a régészeti leírások alapján vagy azok hiányában magam határoztam meg. Ahol nem volt lehetséges a korabeli technika használata, ott modern eljárásokkal helyettesítettük azokat (aranyozás, öntéstechnológia).

A teljes viselet rekonstrukciójában – amely lényegében egy fiktív, de a kenézlői sírok leletei alapján összeállított 10. századi előkelő harcost jelenít meg – közel 25 kézműves személy közreműködésére volt szükség: Barta Balázs (szíjvég), Bárdos Antal (csizma), Bodnár Balázs (nemez süveg), Goszpodinov Gergely (fokos), Győrfalvai-Horváth Pál (agancs), Gyűrűs Tibor (csiholó, függesztő), Harangi Flórián (lenvászon), Kazár Bazár (selyem), Kenéz Teréz (kaftánok), Koricsánszky Csaba

(nyilak), Kulcsár Norbert (nyíltegez), Suba Gábor (karkötő), Nohács Attila (lenvászon), Oleg Kozlenkov és Igor Fominyh (lamellás vért), Pallagi Csaba (íj), Páli Attila és Páli Gábor (fokos), Ádámffy Zsigmond (öntött bronz tárgyak, szíjelosztó karikák, líra alakú csat, gombok), Pozsgai István (fából esztergált tárgyak), Sárközi Zsanett (lenvászon), Sipos Szabolcs (tarsolylemez, tarsoly, bütykös gyűrű), Strohmayer Ádám (övgarbitúra), Tibike Bőrike Bt. (bőrök).

4. Eredmények

A rekonstrukció folyamatát viseleti elemenként tárgyalom fejtől lábig.

Süveg/sapka

A kenézlői temetőből nem ismerünk fejfedőre utaló leletet, így az utemilski tál solymászának „sapkáját” valamint a kaukázusi Moscevaja Balka, Podorvannaya Balka és Nyiznyij Arkhiz lelőhelyek sisak alakú, négyosztatú süvegeit vettem alapul (1. kép).

1. kép.

A viselethez tartozó süveg és az alapul vett leletek (ОРФИНСКАЯ ВЯЧЕСЛАВОВНА és a szerző fotója)

2. kép.

A balkáriai lelet és az abból készült rekonstrukció (Fotó: Jancsik Balázs és a szerző)

Ing

Férfi ingletek Kenézlőről nem, de sajnos még Magyarországról máshonnan sem kerültek napvilágra. Korábban a balkáriai leletet (2. kép) gondoltuk ingnek, amelyről Jancsik Balázs orosz irodalom alapján tanulmányt készített, ám erről később kiderült, hogy nem ing volt, hanem egykoron szőrmebéléssel ellátott, ködmön jellegű gyermekkabát.

Nadrág (berhe és harisnya)

Egy-két, orosz lelőhelyről előkerült nadrágos figurát ábrázoló övvereten kívül nem igazán van tudomásunk hosszú szárú nadrág-leletekről a honfoglalókat illetően, ezért azt a viseleti elemet rekonstruáltam, ami bizonyítottan bevált lovasnomád népeknél (3-5. kép). A leletek anyagának és szabásmintájának meghatározásakor a Moscsevaja Balka lelőhely leleteinek leírását használtam fel.

Alsó köntös

Egyrétegű lenvászon köntös selyem rátétekkel (6. kép). A köntös szabásmintája az egyik moscsevaja balkai lenvászon köntös, melyen 5 db selyemsújtás található. Ez utóbbiak helyett a rekonstrukció magyarosítása okán a kenézlői I. temető 21. sírjában talált 10 db bronz gomb rekonstrukcióit alkalmaztam. A gombok elhelyezését (sorrendjét) a következő idézet alapján alakítottam ki: „A bal csecsvonában öt gömbös és öt félgömbös hosszúszerű füles tömör bronzpityke egymástól egyenlő tá-

volságban a 3-ik bordától a derékig volt bőrszalagon áthatolva, valószínűleg a lyukakon áthúzott húrral szorosan a ruhára erősítve, mert a szijszalagnak némi maradványát megtaláltuk és a pitykének gömbjei nem csüngő hanem fennálló helyzetben voltak.” (JÓSA 1914)

A sokat emlegetett Moscsevaja Balka A honfoglalás kori viselet rekonstrukciójához előszeretettel használjuk manapság a Kr. u. 8-10. századra keltezett Moscsevaja balkai alán(?) temető jó megtartású ruházatainak szabásmintáit. A lelőhely az északnyugat Kaukázusban található a Bolshaya Laba folyó völgyében. A magas sziklafalon, a befalazott és ládasírokból több, egyértelműen keleties stílusú, teljes gyermek, női és férfi ruházat látott napvilágot: a fejfedőktől a különböző köntösökön át a lábbelikig. A lenvászon, a selyem és bőr alkotók jól elemezhetőek voltak a szakemberek (régészek, restaurátorok) által. Sőt a magyar íjak legközelebbi párhuzamai is innen kerültek elő. (IERUSELIMSKAYA 1996)

3. kép.

A rövid, alsónadrág lelet és szabásmintája a Kaukázusból, valamint az ezek alapján készült rekonstrukció (Forrás: ОРФИНСКАЯ ВЯЧЕСЛАВОВНА 2001, a szerző fotója).

4. kép.

Az egyik kaukázusi harisnyalelet és szabásmintája, valamint az ezek alapján készített rekonstrukció (Forrás: ОРФИНСКАЯ ВЯЧЕСЛАВОВНА 2001, a szerző fotója)

5. kép.

A berhe és a harisnya viselési módja (Fotó: Kenéz Teréz)

6. kép.

Az alsó köntös készítésénél alapul vett moscsevaja balkai lelet és a kenézlői gombok, valamint a kész köntösrekonstrukció (ОРФИНСКАЯ ВЯЧЕСЛАВОВНА 2001, ANDRÁSI 2015, Fotó: Aranyosi János)

Felső köntös

Arról, hogy „nagykabátként” mit viseltek a honfoglaló magyarok, szinte semmit sem tudunk. Annyi bizonyos, hogy az ázsiai népeknél nagyon fontos a réteges öltözködés. Ezt igazolja az is, hogy a korabeli kaukázusi leletek között több különböző fazonú, rétegű és felépítésű köntöst is találni. (КАЖИТАНИ 2001, ОРФИНСКАЯ ВЯЧЕСЛАВОВНА 2001) A legtöbbször felső köntösként emlegetett darabok általában selyemből vagy lenvászonból készültek, amelyekbe birka-, vagy mókusszőr bélés került. A selyem-vászon kétrétegű köntösök is előfordultak. A viseletemhez egy általános, nagyméretű formát választottam (7. kép). Ennek jellegzetessége a nagy hónalj-pálha, amely miatt a történelmi újrajátszók körében a „repülő mókus” kaftán nevet kapta. Fontos megemlíteni, hogy a párhuzamként és alapként használt moscsevaja balkai köntösök minden esetben nagyon hosszúak voltak (kb. 140 cm) és az ujjuk is a legtöbb esetben lényegesen hosszabb volt, mint egy átlagos karhossz. Пыенкор jussanak eszünkbe a Képes krónika ábrázolásai, ahol a kézfejet elrejtő, hosszan lelógó ujjú köntösben láthatók az emberek, vagy azon mongol lovasok képe, amin a lehúzott

köntösujjat, mint korbácsot használja a lovas. A köntöst teljes egészében kézzel varrtam meg. Bélésként kecskeszörmét használtam.

Öv és tarsoly

Mind a veretes öv, mind a tarsoly a kenézlői I/3. és II/28. leletek alapján készültek (8–9. kép). Az övgarnitúra a Jósa Múzeum állandó kiállításán, a tarsoly a Nemzeti Múzeum állandó kiállításán található, ezért ezeket kézből nem tudtuk vizsgálni. A tarsoly bőr- és cérnamaradványait viszont láthattuk élőben, ahol így megfigyelhetővé vált az öltéstávolság, bőrvastagság stb. A legnagyobb kihívás a tarsoly szerkezetének rekonstruálása volt. Lenvászon bélése volt, a függesztőszíj nem egy darabból készült, négy szegecs fogta össze. Az övet két rétegből varrtuk. A veretek lábait réz alátétekre nitteltük el.

Ezen, vagy az ilyen veretes öveken a tarsolyon túl a kés-késtok is helyet kaphatott (10–11. kép). Kenézlőről több késpenge is napvilágot látott, ám késtok egy sem. Azonban egy érdekes felépítésű karikás pánt valamilyen tárgy függesztésére utal. Nagyon hasonlít az északi, viking késtok réz függesztőire. Az interpretációm során én egy kissé formázott bőr tokra építettem rá.

7. kép.

A nagy köntös szabásmintája, rekonstrukciója és az eredeti darab, amely a Hermitage Múzeumban látható

XIV. KÉP. SZÉJDISZÍTÉSEK A KENÉZLŐI 1. ÉS 3. FELDÜLT SÍRBÓL. 1/2. n.

8. kép.

Az öv rekonstrukciója. A veretek anyaga aranyozott ezüst, a csat karikája viszont bronzból készült, mint ahogy az az eredetin is megfigyelhető

9. kép.

A tarsoly rajza (HORVÁTH 2020), valamint a rekonstrukció. Mind a lemez, mind a szegecssek ezüstből készültek, csakúgy, mint a leletek

10. kép.

A kenézlői I/21. lelet alapján készült kés és a II/39. sírban talált fém függesztő alapján készült késtok

11. kép.

A tarsolyban egy Isma'il ben Ahmed dirhem másolata, kenézlői csiholó, kova- és fenőkö rekonstrukciók találhatóak. Ezeken túl egy tarpai taplótartó csövecske is helyet kapott

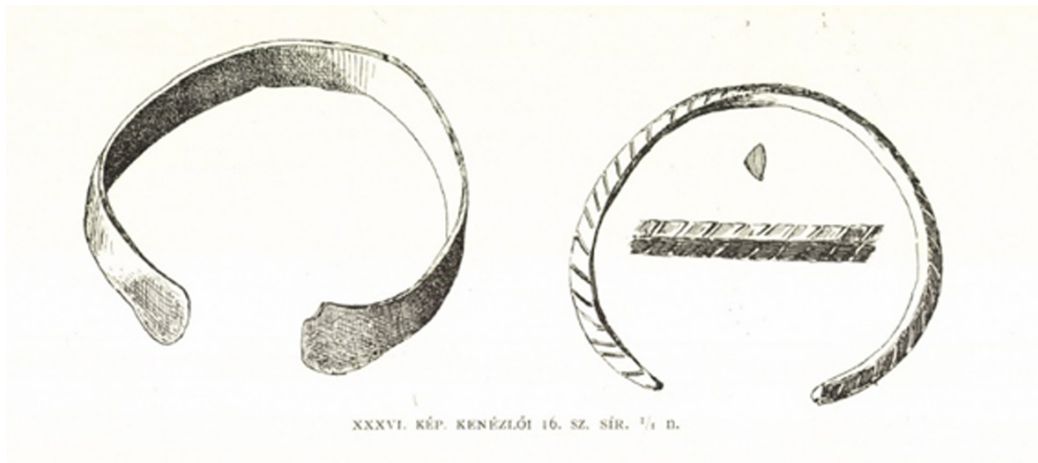
Ékszerek

Férfisírokból is kerültek elő különböző ékszerek (12–13. kép). Például a kenézlői I/16. sírban a halott jobb csuklóján egy tipikus, kiszélesedő végű, lapos, bronzból készült, míg a bal csuklóján egy háromszög keresztmetszetű, rovátkolt felületű karperec volt.

Csizma

A honfoglalók lábbelijéről sem tudunk sokat. Annyi bizonyos, hogy a nők esetében sokszor – ahogy kenézlői leletek is utalnak rá – ezüstverettel gazdagon díszített lábfejű lábbeli volt a sírban. A férfisírokból ilyenről sem tudunk. A korból Bizánctól a Kaukázusig azonban jellemző volt az oldalvarrott

csizma. Egy ilyen figyelhető meg az utemilszki és a Jamal-félszigeti tál lovasán is (14. kép). Itt jellegzetes, kapcsos zárójel minta látható a csizma oldalán. A kaukázusi Haszaut lelőhelyen feltárt csizma maradványai is kísértetiesen hasonlóak ehhez (BEATSON 2008). Sőt, ilyen kapcsos zárójel minta van még a nyizsnyij arkhizi nyíltegez, valamint az íjtartó tegez bőrmaradványain is. A csizma elkészítése során azt is figyelembe vettük, hogy a kevés maradvány a korból a legtöbb esetben talpnélküli, sőt a talp közepén futott a varrás. Ez egyértelműen lovas viselet. A járás csak úgy kényelmes benne, ha béléseket helyezünk belülré.

12. kép.

A két bronz karperec rajza (JÓSA 1914) és a rekonstrukciók

13. kép.

Kenézlről két, bütykös, kék üvegberakású ezüstgyűrű is napvilágot látott. A képen látható eredetije az I/21-es egy férfisírból került elő

5. Következtetések, javaslatok

A honfoglaló magyarok viseletének rekonstrukciója nehéz feladat. Kellő forráskritikával és kutatómunkával megközelíthető a korabeli megjelenés. Kiemelendő, hogy kutatómunkám során a meglátogatott múzeumok (Jósa András Múzeum, Herman Ottó Múzeum, Magyar Nemzeti Múzeum) minden munkatársa nagyon segítőkész volt. Láthatóan örültek, hogy van érdeklődés a munkásságuk iránt. Hozzá kell tennem, hogy nem egykori kollegiális viszony miatt kaptam kedvező elbírálást az engedélyeknél! Bátorítok tehát mindenkit, hogy nézze meg a leleteket, mérje meg őket, fogja kézbe azokat.

6. Köszönetnyilvánítás

Köszönöm mindenkinek, aki valamilyen módon segítette a rekonstrukciós tevékenységemet. Külön köszönet illeti „A Hagyományörzés Pokoli Tornáca” Facebook oldalt és az ott aktív tagokat, hiszen alapvetően az oldalt azért hozták létre, hogy a hagyományörzők a hitelesnek gondolt viseletrekonstrukcióikat közszemlére tehesék, a megfogalmazott kritikák és szakmai viták segítségével pedig javíthassák azokat.

14. kép.

Az utemilszki tál és a rekonstruált csizma (LANGÓ 2006, Fotó: Sarka B.)

7. Ajánlott irodalom

ANDRÁSI Réka: A 10–11. századi fülesgombok tipokronológiája Hajdú-Bihar megye és a Rétköz területén. Újabb adatok a honfoglalás kori viselet kérdéséhez. *Acta iuvenum: Sectio archaeologica* 2 (2015), 153–175.

BARTUCZ Lajos: Adatok a honfoglaló magyarok anthropológiájához. *Archaeológiai Értesítő* 45 (1931), 113–119.

BEATSON, Peter: *Early medieval footwear of the Northwestern Caucasus: the finds from Moshchevaya Balka*. 2008. http://members.ozemail.com.au/~chrisandpeter/MB_footwear/MB_shoes.htm

BENCZE Zoltán – SZIGETI Judit: Honfoglalás kori temető Soroksár határában. *Budapest Régiségei* 42–43 (2009–2010), 53–79.

BENDE Lívia† – LŐRINCZY Gábor – TÜRK Attila: Újabb 10. századi sírok a Maros-torkolat Duna–Tisza közti oldaláról. Régészeti adatok egy szaltovói párhuzamú tárgytypus értelmezéséhez és a honfoglalás kori temetkezési szokásokhoz. In: RÉVÉSZ László – WOLF Mária (szerk.): *A honfoglalás kor kutatásának legújabb eredményei. Tanulmányok Kovács László 70. születésnapjára*. (Monográfiák a Szegedi Tudományegyetem Régészeti Tanszékéről 3.) Szeged 2013, 25–68.

BÍRÓ Ádám: *Fegyverek a 10–11. századi Kárpát-medencében*. Doktori értekezés, ELTE–BTK. Budapest 2013.

FÁBIÁN Gyula: Újabb adatok a honfoglalás kori íjászat kérdésköréhez. *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve* (1980–1981/1), 63–76.

FETTICH Nándor: Adatok a honfoglaláskor archaeológiájához. *Archaeológiai Értesítő* 45 (1931), 48–112.

FODOR István: *A honfoglaló magyarság. Kiállítási katalógus*. Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest 1996.

HORVÁTH Ciprián: *Borsod, Abaúj és Zemplén megyék honfoglalás és kora Árpád-kori temetői*

és sírleletei. Szeged–Budapest 2020.

HORVÁTH Ciprián: Kenézlő-Fazekaszug II. számú honfoglalás kori temetője. <https://mki.gov.hu/hu/hirek-hu/evfortulok-hu/kenezlo-fazekaszug-ii-szamu-honfoglalas-kori-temetoje>

IERUSALIMSKAYA, Anna: Die Gräber der Moscevaja Balka: frühmittelalterliche Funde an der Nordkaukasischen Seidenstrasse. München 1996.

JÓSA András: Honfoglaláskori emlékek Szabolcsban II. *Archaeológiai Értesítő* 34 (1914), 303–340.

KAJITANI, Nabuko: A Man's Caftan and Leggings from the North Caucasus of the Eighth to Tenth Century: A Conservator's Report. *Metropolitan Museum Journal* 36 (2001), 85–124.

LANGÓ Péter: „Vadat üzni feljövének.” *Limes* 2006/1. Tatabánya 2006, 85–106.

LÁSZLÓ Gyula: A kenézlői honfoglaláskori íjtegez. *Folia Archaeologica* 7 (1955), 111–122.

MAGYAR Attila: *A X. századi magyarok kísérleti régész szemmel. A vitézekről...* Magánkiadás 2008.

MARX Tibor: *A IX–XI. századi magyar nyílhegyekről*. Nádasd 2011.

MESTERHÁZY Károly: Tegez és taktika a honfoglaló magyaroknál. *Századok* 128 (1994), 320–334.

ОРФИНСКАЯ ВЯЧЕСЛАВОВНА, ОЛЬГА: *Текстиль VIII - IX вв. из коллекции Карачаево-Черкесского музея: Технологические особенности в контексте культуры раннесредневековой Евразии: диссертация ... кандидата исторических наук*. Москва 2001.

SZÖLLŐSY Gábor: Az avar íjak és a magyar íjak fejlődéstörténeti kapcsolatai. In: Balogh László – Keller László (szerk.): *Fegyveres nomádok, nomád fegyverek*. III. Szegedi Steppe-történeti Konferencia, Budapest 2004, 53–62.

ZICHY István: A honfoglaláskori tegez és keleti kapcsolatai. *Turán* 1917.